CODE-SWITCHING-UL: PREMISE ALE UNUI PROIECT

DAIANA FELECAN*

0. PRELIMINARII

Articolul de față se dorește a fi o *mise en abîme* a unui studiu mai amplu consacrat fenomenului de *code-switching*[1], mai exact a modului în care acesta funcționează în comunități bilingve având ca limbă maternă româna. Proiectul se vrea a fi unul sociolingvistic și deopotrivă sociologic, avându-i ca protagoniști pe locutorii care au emigrat în alte spații decât cel matern. Vom urmări felul în care această acțiune de renunțare la patria originară le influențează vorbirea, mai concret, vom contura un barometru care să cuantifice măsura în care intrușii lingvistici (elementele de împrumut/contact lingvistic) își găsesc loc în felul lor de a se exprima.

În proiectul consacrat acestui parametru discursiv ne propunem ca, după o succintă evocare a contextelor istoric, politic și economic care au condus la emigrarea în masă a românilor spre țările Europei occidentale, să identificăm și să inventariem, realizând diverse clasificări și folosindu-ne de rețele media, circumstanțele sociale care au generat acest tip de bilingvism: relevanța factorului diastratic, categoriile de vârstă, sexul, precum și alte condiții cu impact în selecția și promovarea/avansarea unor lexeme „exotice" în perimetrul limbii-matcă. Nu va rămâne în afara interesului nostru nici specificarea atitudinii pragmatice a vorbitorului, a felului în care el se raportează la contextele de referință, altfel spus, nu vom neglija nici funcțiile comunicative care se desprind de pe urma folosirii în vorbire a actelor de limbaj respective.

Așadar, pentru excerptarea corpusului vom apela la internet și la discuțiile în care avem calitatea de martor (pentru cercetarea extinsă, vom efectua deplasări în comunitățile de rezidență considerate), deoarece acestea oferă un material extrem de

* Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, România (daiana18felecan@yahoo.com).

[1] În literatura de specialitate românească nu există un studiu integral/închegat care să trateze *code-switching*-ul în toată complexitatea funcționalității sale. Am găsit, în schimb, lucrări care au încercat să surprindă unul sau altul dintre aspectele acestui fenomen multiplu fațetat (vezi, de exemplu, Buzilă 2013; Cohal 2017; Dumas 2009a; Dumas 2009b; Dumas 2010; Dumas 2014; Dumas 2015; Jieanu 2014; Manu Magda 2001; Merlan (ed.) 2024; Neșu 2022; Olariu 2011; Sapovici 2017; Stanciu-Șerban 2021).

ALIL, t. LXV, 2025, București, p. 125–138
https://www.doi.org/10.59277/ALIL.2025.09

bogat și variat și ne permit formularea unor concluzii pertinente ale unui astfel de studiu extrem de ofertant.

1. INTRODUCERE

Dialogul este forma de interacțiune verbală prin intermediul căreia se exprimă cât mai complet și mai nuanțat o intenție de comunicare, aceasta și datorită posibilității de a fi dublat de modalități de a transmite o idee prin antrenarea altor forme – nonverbale – de asamblare a discursului în drumul său spre destinatar. Scopul oricărui dialog (cu excepția celui literar din teatrul absurdului) este înțelegerea, adică încercarea *sine qua non* reușită ca un locutor – care dispune de același cod cu interlocutorul, de aceleași credințe și „istorii conversaționale" reciproc împărtășite – să consune cu receptorul său. Neîndeplinirea unora dintre precondițiile de comprehensiune enumerate nu condamnă dialogul la eșec; acesta va conține și un număr satisfăcător de ocoluri/insule/estuare textuale cu scopul mărturisit vs implicit de a lămuri anumite necunoscute/zone de incompletitudine/lacune din înțelegerea presupusă de care dispun actanții verbali. Odată apropriați parametrii necesari/declanșatorii/inițiatorii care înlesnesc derularea fără teama ivirii vreunei capcane în care vorbirea să rămână prizonieră, interacțiunea se poate desfășura.

Se diferențiază mai multe tipuri de dialog, toate ordonate în funcție de ținta comunicativă propusă, iar *dicțiunea* (forma spunerii) acestora se pliază pe tipare prestabilite în memoria colectivă a locutorilor. Scopul pentru care dialogul este performat va actualiza unul sau altul dintre modelele internalizate de către vorbitori. Fiecare dintre noi este depozitarul unei atari achiziții neurolingvistice, cuantificabile după natura mediului de proveniență, al celui în care individul asimilează primele sunete/cuvinte și al celui/ale celor în care se va angaja ca locutor cu experiență (etapă existențială ulterioară celei de modelare/cizelare ca *homo loquax*). Se poate vorbi chiar și despre o structură (arhitectură interioară) a dialogului, în cadrul căreia secvențele (perechile de adiacență) se succedă conform unui principiu la care aderă interactanții. Avem, astfel, dialoguri canonice (lungimea intervențiilor este variabilă, dar tinde spre uniformizare), după cum avem și dialoguri nonanticipative (întinderea lor în timp nu este predictibilă, dispunerea cantitativă rămânând la latitudinea/înclinația spre/gradul de locvacitate a participanților).

De multe ori, generarea materiei epice a unui dialog este bruiată/parazitată de niște intruși care subminează definiția clasică a acestei forme de comunicare și contribuie la erodarea standarditățiii ei. Pornim de la premisa că se dialoghează pentru a lărgi universul de cunoaștere a celuilalt, prin infuzarea unor informații neredundante, prin dispunerea, pentru atingerea acestui deziderat, de același cod, de dorința nedisimulată a vorbitorului de a se face înțeles în întreprinderea lui de construire a unei lumi populate preponderent de vocabule (dar și de ostensiune). Orice intruziune în afara celor admise/stipulate de normativele dialogice amenință structural și impietează cognitiv întregul eșafodaj/edificiu conversațional.

Dialogul, considerat mijloc de comunicare interpersonală, reprezintă în contemporaneitate, mai mult ca oricând în istorie, forma de interacțiune cooperativă cea mai eficientă. Prin intermediul acestuia, se soluționează chestiunile ardente ale societății, termenul apărând în colocații de tipul: dialog social, dialog politic, dialog interpersonal, dialog intercultural etc., toate compliniri utilizate cu scopul de a lămuri cadrul mai larg în care acesta conduce la obținerea adeziunii sau, mai rar, dacă este unul civilizat, la instituirea lipsei de consens.

Este cunoscut faptul că orice fel de apropiere verbală – cu atât mai mult cea cooperativă – se desfășoară episodic, câștigându-și astfel o istorie. Așadar, când repertoriem genurile de dialog, nu se poate pierde din vedere dimensiunea diacronică. Prin urmare, așa cum vorbim despre o „istorie conversațională" (Golopenția Eretescu 1980), ar trebui să vorbim – folosindu-ne de un concept omolog – despre o „istorie dialogală", sintagmă care ar descrie „zestrea" verbală/experiența acumulată de partenerii de dialog de-a lungul derulării unor secvențe/episoade interlocutive, care s-au consumat în trecut. Noua sintagmă ar dobândi un sens necesar mai cu seamă în comunitățile plurilingve.

Una dintre „ereziile" de expresie care periclitează dialogul în general este inserția unor fragmente de o altă coloratură idiomatică, a unor terți incluși voluntar, involuntar sau din nevoie în cursul firesc al dialogului, unități care, cum spuneam, fie dezic dialogul de comandamentele sale, fie îi asigură coerență și coeziune. Această atitudine prietenoasă față de *comutarea de cod*, căci despre aceasta este vorba, vine din încărcarea inserțiilor respective cu valoarea unor conectori (trans)frastici: ele vor asigura înțeles și fluiditate (chiar flexibilitate) dialogului ca ansamblu. Temeiurile care determină recurgerea la comutarea de cod sunt multiple și ele nu pot fi considerate valabile dacă sunt discutate făcând abstracție de comunitatea de rezidență a vorbitorilor. Astfel, code-switching-ul se produce în strânsă legătură cu factorii de natură socială în vigoare într-o colectivitate la un moment dat.

2. *CODE-SWITCHING*-UL: PRELIMINARII PENTRU O DEFINIȚIE

Dialogul, alcătuit din intervenții comprehensibile, este condiția reușitei comunicării dintre interlocutori, chiar când aceștia aparțin unor etnii diferite. Fiecare vorbitor planifică, în general, un calcul lingvistic despre cum să se facă înțeles cât mai cuprinzător de către receptorul său, aceasta în situația în care el nu-și dorește să încalce maximele conversaționale, ci intenționează să-și mențină vorbirea la adăpost de conținuturi redundante, echivoce, irelevante, false, prolixe, insuficiente cantitativ sau excedentare, plurivoce – dacă nu este cazul. De obicei, schimbul verbal se caracterizează prin monolingvism, adică vorbitorii uzează de același cod în transmiterea de informații. Excepțiile de la această normă sunt, printre alte cauze, și rezultatul mobilității considerabile a populațiilor actuale de pe un teritoriu geografic, implicit lingvistic, pe altul. Aceștia au luat cu ei nu doar zestrea culturală originară,

ci și pe aceea lingvistică și au încercat să le-o „impună” indigenilor. Afirmația nu se susține în cazul comunităților românești din diaspora recentă occidentală, în calitatea acesteia de context cultural și etnolingvistic vizat de cercetarea de față: nu imigranții își vor impune limba, ci, în general, ei vor fi cei asimilați, inclusiv la nivel lingvistic. Ghilimelele de rigoare denunță atitudinea intrinsecă de dominare (la nivel verbal) de către fiecare locuitor a noilor zone „cucerite”/luate în stăpânire locutivă. Este mai lesne să-ți impui limba maternă decât să o înveți pe cea găsită în locurile în care s-a decis „descălecatul”. Acest gen de bătălie lingvistică pentru întâietate/supremație este din start pierdută. Se întâmplă ca populația nou-venită să fie cea care „se varsă” în aceea primitoare, asimilând, pe lângă un mod de viață, și unul de exprimare. Limba primordială rămâne un mijloc de înțelegere în familie sau, acolo unde există condițiile??, de instrucție în instituțiile de învățământ conținând secții de predare în idiomul matern.

O situație de părăsire masivă a țării-mamă și de translatare într-o alta este aceea în care se află românii plecați în varii țări europene, dar și în cele de pe alte continente. Observațiile noastre momentane se vor referi la procesul imigrării românilor în Italia, Franța, Spania, odată cu înlăturarea regimului comunist, în vederea obținerii unor câștiguri materiale mai substanțiale, dar și a aproprierii unei civilizații/democrații mai avansate/mature decât aceea de la noi. Odată pătrunși în țările de adopție, conaționalii noștri au fost nevoiți, cei mai mulți dintre ei, să-și asume limba găsită acolo și să o „uite” treptat, în actualizarea contactelor sociale cotidiene, pe cea de acasă. Gradul în care această „uitare” a reușit variază în funcție de necesitatea/frecvența accesării în vorbire a limbilor italiană, franceză, spaniolă, precum și de interesul (variabil) manifestat de către fiecare locutor în parte de a se adapta lingvistic la modul de exprimare majoritar și de a împărtăși, astfel, cu semenii săi neolatini foloasele unei culturi mai avansate.

Fenomenul cel mai interesant îl reprezintă, în opinia noastră – și de aceea l-am ales ca obiect de studiu pentru prezentul demers – felul în care se raportează românii la limba de adopție în comunitățile românești din țara respectivă sau atunci când revin în patrie. Monolingvismul profesat până la plecarea definitivă (sau, mai rar, temporară) se preschimbă într-un bilingvism din care răzbat/ies la iveală exemplare din limba împrumutată (*recte* italiana, franceza, respectiv spaniola). Așa ia naștere *code-switching*-ul – fenomen ușor de localizat dacă urmărim cu atenție fluxul verbal al cetățenilor de o etnie cu noi – vorbire care este „bruiată” de inserții „barbare”, provenind din limba de adopție. Schimbarea de cod apare din necesitatea de a asigura propriei vorbiri fluență, coerență și coeziune, chiar în detrimentul și prin sacrificarea limbii materne. Limba cea nouă s-a insinuat suficient în mecanismul cognitiv și lingvistic al locutorului pentru a-și cere drepturile în orice tip de interlocuție, chiar și în aceea comportată în limba română.

Semnalam mai sus că, la modul general, vorbitorii sunt preocupați să se facă înțeleși de către ascultători; există, însă, și situații când recursul la fragmente/unități din limba străină se produce din dorința nemărturisită de a epata, de a face dovada plusului de educație aparținător limbii de adopție, pe care l-au dobândit prin

afilierea/alinierea la prerogativele ei. Acestea, totuși, sunt cazuri izolate, de pseudouitare a românei în favoarea afișării unei erudiții idiomatice nefondate. Dificultatea de codare este, cu siguranță, o cauză a comutării de cod, care rezultă, cel mai adesea, din pricina scăpărilor de memorie, a dispoziției momentane sau a unei inaptitudini manifeste în anumite registre ale limbii. Marca transcodică pare a rezolva neajunsurile de codaj, prezente în ezitări/elipse/reveniri ale vorbitorului sau în apelul discursiv la întrebări care au drept finalitate cererea de ajutor sau câștigarea timpului necesar reîmprospătării memoriei. Uneori poate fi vorba despre expresivitatea bogată a limbii în care se comută: aici avem a face cu enunțuri fatice, altele care au rol de argumente ale autorității, elemente verbale pe care se focusează enunțul, cuvinte/sintagme care conchid enunțarea și care trebuie să fie demarcate de întregul precedent. În scopul prezentării unor anumite circumstanțe ale realității trăite în una dintre cele două culturi, subiectul va apela la cuvinte care corespund cel mai bine împrejurărilor din intenția de evidențiere. În cursul aceleiași conversații, vorbitorul nu doar asociază două sisteme lingvistice opuse, ci el devine colportorul a două tipuri pragmatice distincte. Astfel, *code-switching*-ul este o modalitate de „ciocnire" a două culturi diferite grație caracterului conștient al selecției (între cele două limbi) rulate de utilizator. El face dovada capacității conștiente de a-și schimba comportamentul pragmatic, marcând secvențele respective și introducându-le/inserându-le în cealaltă limbă. Potrivirea sau nepotrivirea acestor episoade pe tiparul limbii-suport este acceptată automat sau este sancționată drept greșeală de model comportamental de către monolingvi. Aptitudinea vorbitorilor de a apela simultan la două sisteme verbale le conferă o competență lingvistică bilingvă. Ei au libertatea de a alege între cele două abilități monolingve sau de a actualiza în comunicare competența bilingvă pe care o dețin, vorbirea lor beneficiind de un plus în exprimarea (mai nuanțată) a intențiilor comunicative. În general, aducerea în discurs a ambelor competențe concomitent este sancționată (cu excepția unor situații comunicative marcate stilistic) și tolerată doar în tipurile de vorbire familiară sau „periferică". Aceasta este, în general, opinia/viziunea unui outsider. Atunci când dialogul se petrece între locutori migranți care au deja o „istorie conversațională" îndelungată, în care *code-switching*-ul reprezintă o parte componentă a schimburilor conversaționale comune, această practică nu mai este sancționată, ea ținând deja de firescul/cotidianul situației discursive.

Code-switching-ul este acel fenomen care prilejuiește întâlnirea, amestecul și coexistența unor mostre din limbi diferite, alcătuind un hibrid/mozaic (vezi exemplul romtalianei), un „tandem lingvistic", modificând – în sensul complicării/îmbogățirii – expresivitatea limbii și declanșând/eliberând multiple funcții în plan discursiv, dar și oferind date semnificative despre profilul verbal (competența comunicativă) al vorbitorului.

„Limba dominantă" și „limba minorizată" „se definesc în interiorul unei opoziții concurențiale și câteodată chiar conflictuale, alimentată de doi factori importanți: prestigiul și implicit reprezentarea valorii lor. Subiecții bilingvi trăiesc într-un mediu sociocultural în care doar o limbă este valorizată, fiind mai prestigioasă din punct de vedere economic și social: este limba dominantă. Cealaltă, care este adesea prima

(sau limba maternă) se vede amenințată în dezvoltarea și chiar supraviețuirea sa" (Ungureanu 2020: 92)[2].

În mediul online (Facebook, Instagram, Twitter etc.), *code-switching*-ul se manifestă dinamic și este influențat de tipul platformei, de public și de formalitatea/ semiformalitatea/informalitatea discuției. Comutarea limbilor poate fi ușor de urmărit în comunicarea online, deoarece aceasta se caracterizează din punct de vedere diamezic prin scripturalitate:

Astăzi este o zi minunată! On se voit ce soir à la fête, non?
M-am întâlnit cu prietenii, abbiamo fatto una passeggiata și apoi am luat masa.

Pe rețelele sociale, codul lingvistic poate fi schimbat pentru a crea un sentiment de apartenență la o comunitate care împărtășește ideologii și credințe comune.

De asemenea, *code-switching*-ul este foarte des întâlnit în meme. Mulți creatori de conținut alternează limbile și registrele lingvistice pentru a crea efecte comice sau pentru a sublinia diferențe culturale. De cele mai multe ori, o memă poate începe cu un fragment într-o limbă, poate conține unul în poziție mediană, cu o altă înscriere idiomatică, și se poate încheia cu unul într-o altă limbă:

Când părinții te întreabă de facultate, dar tu ești la plajă: Vado via!
Nu pot să cred că s-a întâmplat asta, mais c'est la vie!
Am văzut filmul aseară, era davvero bello!

Pe aplicații precum mesageria instantă (Whatsapp, Messenger, iMessage), bloguri, articole online și comentarii din diverse forumuri, indivizii apelează la code-switching frecvent, deoarece trăiesc sentimentul libertății de exprimare neîngrădite. Situarea față în față ar știrbi, probabil, din autenticitatea spusului.

3. CONSECINȚE ALE COMPETENȚEI COMUNICATIVE BILINGVE

O cauză a comutării de cod este, „neîndoios, dificultatea de codare – întâmplătoare, legată de memorie sau dispoziție sau datorată unei incompetențe în anumite registre de comunicare. Marca transcodică constituie forma de rezolvare a acestei dificultăți de codaj. Dificultatea se manifestă și prin ezitări ale subiectului sau prin introducerea în discurs a unor întrebări cu scopul de a cere ajutor sau a câștiga timp pentru a-și reaminti" (Manu Magda 2001: 185).

Comunitatea lingvistică s-ar defini ca o colectivitate care cuprinde vorbitori ai unei limbi, ale cărei normative le cunosc în mod corespunzător, iar bilingvismul eliberează accepțiunea deținerii de către locutori a competenței de comunicare în

[2] În definirea și delimitarea domeniului de valabilitate a termenului *code-switching* ar fi util de luat în considerare și celălalt termen-„pereche", și anume *code-mixing*-ul. A se vedea, în acest sens, Ungureanu 2017, unde cei doi termeni sunt definiți și tratați în manieră de „gen proxim și diferență specifică".

ambele limbi (care pot fi înrudite sau nu genealogic). În acord cu Manu Magda (2001: 180), vom considera „comunitatea bilingvă ca o comunitate lingvistică ai cărei membri au în comun cel puțin câte o varietate lingvistică aparținând la două limbi diferite, precum și competența de utilizare adecvată a acesteia". Competența comunicativă s-ar traduce prin gradul în care vorbitorii sunt apți să folosească în comunicare cele două limbi: pe una o pot cunoaște foarte bine, în vreme ce pe cealaltă o pot stăpâni superficial.

Prin comunități plurilingve (bilingve) înțelegem acele colectivități restrânse (enclave), utilizând o limbă (subdialect sau grai), considerate de către restul vorbitorilor (majoritari, în general) drept insule lingvistice, și al căror idiom este părăsit prin emigrarea locutorilor spre alte spații lingvistice sau prin căderea în uitare a acestuia grație asimilării (enculturării) nativilor de către comunitatea lingvistică deținătoare a unui prestigiu social/cultural superior. Pierderea prerogativelor unei limbi și înglobarea ei în alta se realizează într-o etapă de tranziție, caracterizată de bilingvism, fenomen care actualizează ca trăsături specifice „contactul lingvistic, interferența, transferul și/sau împrumutul" (*ibidem*).

O caracteristică pregnantă a „mărcilor care apar în vorbirea bilingvilor este faptul că acestea contribuie la organizarea discursului. Vorbitorii utilizează efectiv cele două sisteme distincte pentru a-și structura enunțurile. În primul rând, bilingvii fac apel, în cursul vorbirii, la două sisteme lingvistice pentru a face distincția între discursul actual și cel raportat, care s-a realizat în limba română. În afara valorii simbolice pe care o dobândește discursul astfel raportat, făcând distincția între «we-code» și «they-code» (cf. Gumperz 1982), acesta permite manifestarea, într-o manieră mult mai clară decât în cadrul unui singur sistem, a caracterului polifonic al unor astfel de enunțuri" (Manu Magda 2001: 186–187). Se sugerează faptul că, „prin efectele pragmatice pe care le are (autorul [Gumperz 1982] insistă asupra rolului pe care îl joacă însăși forma enunțului la implicitarea unei inferențe conversaționale, forma fiind un semnal pentru interpretarea direcției argumentării), fenomenul de *code-switching* contribuie la restabilirea coerenței discursului, aparent tulburată. Autorul consideră comutarea de cod ca fiind un fenomen intenționat prin semnificația intrinsecă pe care o posedă pentru interlocutor mărcile transcodice prezente în discurs. Chiar dacă nu se acceptă această poziție (vezi Coso-Calame *et alii* 1985: 390), este cert faptul că și la nivel pragmatic comutarea de cod este un mijloc specific de care dispun bilingvii pentru a-și augmenta capacitatea discursivă" (Manu Magda 2001: 194).

Trecerea dintr-o limbă în alta în perimetrul unui dialog-cadru poate fi una voluntară, născută din rațiuni care țin de neputința locutorului de a exprima în limba-matcă o anumită informație. Trebuie să avem în vedere – aspect pe care l-am semnalat deja – că discutăm despre saturarea comunicării doar dacă interlocutorii sunt deținători ai aceleiași competențe lingvistice, faptul că ei apelează la o limbă-punte putând fi o dovadă că nu sunt fluenți în limba maternă. De exemplu, aceasta a fost abandonată/dublată din varii motive pentru o perioadă de timp sau pentru totdeauna. Intersectarea a două idiomuri poate conduce la amalgamarea lor, la o concurență neloială uneori, în virtutea limbii secunde/donatoare. În acest fel, schimbarea de cod survine în mod

natural. Alteori, vorbitorii simt nevoia să epateze, făcând uz/abuz de mostre verbale aparținătoare altei limbi. Aici translatarea lingvistică nu este necesară, dar este, în continuare, voluntară. Ea nu transpune o nevoie locutivă, ci, mai degrabă, o modă lingvistică: a se vedea frecvența cu care tinerii actuali „se înfruptă" verbal cu cuvinte luate *tale quale* din engleză. Fenomenul de code-switching este prima fază a vorbirii bilingve.

Mărcile transcodice sunt interferențe de vorbire valorizate pe parcursul interacțiunii verbale. Pe lângă expresivitatea sporită a limbii la care se recurge, mărcile transcodice pot influența semnificația actelor de vorbire: „o altă funcție legată de organizarea enunțului este întărirea organizării argumentative: sunt comutate enunțuri cu funcție fatică, expresii (unele cu rol de argument de autoritate), elemente asupra cărora este focalizat enunțul, concluzia mesajului, pentru a fi demarcată de restul enunțului" (*ibidem*: 189).

Când, din diverse pricini, locutorii și-au uitat limba maternă, în vorbirea lor se cuibăresc, ca niște automatisme, structuri ale limbii de adopție. De această dată, avem a face cu comutări involuntare.

Mai identificăm și situația în care limba de bază nu dispune (încă) de un termen care să denumească o realitate extralingvistică din societatea primitoare, situație care, pe bună dreptate, reclamă, temporar, un surogat verbal, luat cel mai adesea din limba împrumutătoare. Vorbim atunci despre schimbare de cod efectuată de nevoie.

Transgresarea granițelor unei limbi nu trebuie confundată cu împrumutul sau calcul din limba respectivă. Aceste fenomene au tradiție în economia limbii de referință, iar încălcarea teritoriului străin nu trebuie judecată drept o ingerință. Dovadă stau cuvintele împrumutate care s-au „aclimatizat", s-au adaptat fonetic și morfologic limbii care împrumută (ele și-au îndepărtat scrierea de aceea originară, devenind, în multe cazuri, o transcriere a formei sonore).

Se individualizează o categorie de vorbitori care se autoservesc copios din bagajul lingvistic al altei limbi involuntar, fără a fi conștienți de delict: este vorba despre utilizatorii ticurilor verbale, de cele mai multe ori apelul făcându-se la înjurături, dar nereducându-se la acestea.

Alte exemple de comutări de cod „trimit la multiple aspecte sociolingvistice în utilizarea limbajului. Se poate presupune că orice vorbitor tinde să aleagă forma care exprimă cel mai bine realitatea culturală de care se leagă ceea ce vrea să comunice. Cu acest scop, vorbitorul bilingv va introduce, profitând de cele două sisteme pe care le are la dispoziție, mărci transcodice pentru a ameliora adecvarea referențială și socială a discursului său. Pentru a vorbi despre anumite aspecte ale realității trăite în cadrul uneia sau al alteia dintre culturi, va folosi termenii sau expresiile în limba care corespunde acesteia. Alegerea unei limbi, în detrimentul alteia, este condiționată de parametri extralingvistici. Un factor esențial pentru alternarea codurilor îl reprezintă «domeniul» sociolingvistic în care se încadrează tema conversației: munca, școala, familia etc." (*ibidem*: 190).

Prin comutare de cod înțelegem așadar fenomenul prin care, în discursul conversațional, locutorul alătură/juxtapune/interferează elemente aparținătoare

la două limbi (două sisteme sau subsisteme lingvistice) diferite, fie din dorința de a se asigura suplimentar asupra realizării comprehensiunii, fie, dimpotrivă, riscând a nu fi înțeles, din năzuința de a epata într-o varietate lingvistică cu care interlocutorul nu consună, aceasta rămânându-i nefamiliară/străină. Când este vorba despre luarea măsurilor de siguranță, ambii participanți la interlocuție subscriu celor două limbi în discuție; dacă locutorul vrea să impresioneze cu instrucția sa avansată, cu pretenția de poliglot real sau fabricat, atunci codul nou adus în discuție îi rămâne doar lui accesibil, interlocutorul situându-se în afara zonei de acoperire a sensului discursiv.

Nu trebuie omis faptul că,

> „în cursul aceleiași conversații, interferează nu numai elemente aparținând unor sisteme (tipuri lingvistice) deosebite, ci și elemente aparținând unor tipuri pragmatice diferite. În acest sens, «code switching-ul» reprezintă o fază primară de interferență culturală, în care caracterul conștient al apelului la unul sau altul dintre cele două modele comportamentale este hotărâtor. Schimbând codul, vorbitorul știe că își schimbă comportamentul (spre deosebire, de ex., de cazul calchierii comportamentului lingvistic, când se pierde această conștiință). O primă fază, care pune în evidență conștiința vorbitorului bilingv, este aceea în care el își dovedește capacitatea de a demarca corect secvențele cu valoare performativă dintr-o limbă (de a le identifica) și a le insera în cealaltă limbă. Adecvarea sau inadecvarea acestor secvențe la modelul comportamental al «limbii suport» reprezintă următoarea fază, în care se realizează eventualele interferențe la nivel comportamental (imediat reperate și considerate ca greșeli de comportament de către monolingvi). Cel mai ușor sesizabilă dintre acestea este utilizarea unor frazeologisme pragmatice, specifice unei limbi, în cealaltă limbă" (*ibidem*: 191–192).

Spațiul lingvistic al României actuale redă imaginea unor zone bine conturate pe hartă, în care bilingvismul este funcțional (Ținutul Secuiesc – maghiara, Mărginimea Sibiului – germana, Banatul sârbesc – sârba și croata, Maramureș – ucraineana, Dobrogea – turca și tătara, populația romă de pe întreg cuprinsul țării etc.)[3], dar și ale altora mai difuze, cu exponenți ai plurilingvismului, dispersați pe tot cuprinsul țării (este vorba despre românii repatriați și care, în funcție de țara de adopție temporară, au aptitudinea de a utiliza în comunicare mostre de franceză, italiană, engleză, spaniolă etc.). Dacă, în cazul primelor categorii de vorbitori, limba a doua este de o importanță capitală în viața cotidiană, în ceea ce îi privește pe ceilalți, varietatea lingvistică respectivă este actualizată în comunicare din alte rațiuni: fie vorbirea fluentă în limba străină pe o perioadă îndelungată și astfel apelul la un cuvânt din aceasta îi ușurează o cerință dialogică, fie este un caz de „uitare" a cuvântului românesc. Referitor la exemplul sașilor din Transilvania, Manu Magda (2001: 181) afirmă:

> „uriașa mobilitate socială din ultimii ani, la care am fost și suntem martori, impune științei studiul schimbărilor lingvistice în curs de desfășurare. Un fenomen atât de

[3] S-au identificat situații în care cunoașterea ambelor limbi este o condiție necesară pentru a avea acces la înțelegere: a se vedea inscripțiile exclusiv în maghiară sau în germană din anumite localități ale ținuturilor investigate.

complex și de regretabil cum este acela al disoluției unei culturi cu tradiție de secole pe teritoriul Transilvaniei – cultura germană transilvăneană – nu poate fi astăzi neglijat de către cercetători. Odată cu valurile de emigrare masivă a sașilor din Transilvania (în timpul celui de Al Doilea Război Mondial și după 1964), asistăm la două procese paralele privind soarta limbii sașilor transilvăneni: a) un proces de integrare a acesteia (vărsare) în limba-matcă, limba națională germană, prin aculturația sașilor emigrați în Germania; b) un proces de dezintegrare a limbii germane vorbite de către cei rămași, sub influența copleșitoare a limbii române (ca limbă națională din România, limba majorității populației); procesul de dezintegrare a comunității sașilor rămași în Transilvania și de asimilare a acestora în comunitatea românească a început, în mod lent, cu multă vreme înainte (un moment hotărâtor constituindu-l anul 1918, Unirea Transilvaniei cu România), și acesta nu va mai dura mult timp, datorită diminuării în continuare a numărului germanilor transilvăneni, prin emigrarea tinerilor sau dispariția fizică a bătrânilor".

Condiția ca un dialog între vorbitori aparținând la două etnii diferite să aibă loc este ca măcar unul dintre ei să fie bilingv. În dialog, vorbitorii bilingvi utilizează două sisteme lingvistice diferite, fapt care generează crearea unei conștiințe lingvistice noi: vorbitorul plurilingv va accesa în comunicare codul pe care el presupune că îl deține interlocutorul. În cazul locutorilor bilingvi, ei nu trebuie să-și facă probleme de comprehensiune lingvistică în momentul în care introduc în comunicare elemente care provin din alt sistem lingvistic.

În cadrul vorbirii bilingve, interferențele apar la toate nivelurile limbii: fonetic, gramatical, lexical și pragmatic (nivelul interacțiunii lingvistice). Fiecare comunitate lingvistică are un comportament comunicativ ghidat de reguli proprii.

După cum observă Manu Magda (2001: 183), „apariția interferențelor pragmatice este dependentă de intensitatea interacțiunilor între membrii unor comunități reprezentate prin tipuri pragmatice distincte în comunicare". O primă interferență o reprezintă conștientizarea de către vorbitor a comunicării bilingve. Odată aceasta instaurată, se introduc/se adoptă modelele comportamentale străine, actualizate prin intermediul limbii materne („ordonarea diferită în comunicare, în raport cu normele reale de comunicare a limbii în care se comunică, a tipurilor de acte verbale și tipurilor de fraze: plasarea sensului pragmatic, legat de intenția comunicativă a vorbitorului, la alte nivele de ancoraj decât cele specifice tipului pragmatic al limbii în care se comunică: calchierea unor frazeologisme pragmatice specifice limbii donatoare").

Comunicarea dintre vorbitorii bilingvi „prezintă adesea fenomenul de trecere de la o limbă la alta sau trăsături ale unei limbi în cealaltă, ceea ce îi conferă acesteia caracterul particular de «vorbire bilingvă»" (*ibidem*). Mărcile discursive care se referă la interferența dintre două limbi îmbogățesc repertoriul verbal disponibil.

O primă datorie a lingviștilor care studiază comportamentul verbal al bilingvilor este înregistrarea proprietăților constitutive ale „competenței lingvistice bilingve". Competența bilingvă ideală este definită astfel: „capacitatea de a apela simultan la două sisteme prin intermediul unui ansamblu specific de reguli. Aceste reguli trebuie, într-un fel sau altul, să indice vorbitorului formele sociale (tipurile de situații) și

lingvistice (forme și semnificații ale alternanțelor) de care este legată utilizarea competenței sale și să-i permită astfel producerea de mărci transcodice adecvate. În primul rând prezența în enunț a acestor mărci reflectă relațiile dintre participanții la comunicare" (Manu Magda 2001: 183). Prin urmare, un prim imperativ al instaurării comunicării bilingve este ca toți interlocutorii să aibă competență bilingvă.

O a doua condiție este legată de capacitatea vorbitorului bilingv de a comunica utilizând un singur sistem lingvistic. Prin urmare, locutorul poate selecta actualizarea uneia sau a alteia dintre cele două competențe monolingve pe care le deține în grade diferite. Mai mult, el poate accesa competența bilingvă, ca beneficiar simultan a două coduri diferite în construirea mesajului intenționat. Deoarece comunicarea bilingvă este repudiată în general de norma prescriptivă, împrejurările în care aceasta este ocurentă sunt contextele familiare (situații informale și interlocutori adecvați – *tò prépon*[4]).

4. CONCLUZII

Formularea unor concluzii preliminare în ceea ce privește covarianța sistematică dintre parametrii lingvistici și cei sociali ne permite să facem unele observații pornind de la materialul deja investigat:

– fenomenul *code-switching*-ului este prezent în vorbirea tuturor generațiilor;

– comutarea codului este mai frecventă la generațiile tinere; cele mai în vârstă apelează la aceasta doar în condiții de strictă necesitate;

– *code switching*-ul este în cazul tinerilor rezultatul unui grad mai mare de conștientizare a multiplicării (/dublării) limbii în conversație;

– *code switching*-ul este dependent de gradul de instrucție a vorbitorilor; în general, cu cât gradul de instrucție a vorbitorului este mai redus, cu atât fenomenele de *code-switching* vor fi mai numeroase.

[4] Pentru conceptele de potrivire/adecvare (*tò prépon*), vezi nivelurile limbajului la Coșeriu, în special nivelul individual (1992–1992; 1994). Autorul (Coșeriu 1994: 135–136) vorbește despre necesitatea distingerii a trei planuri ale limbajului: „planul universal al *vorbirii în general* (independent de determinările istorice), planul istoric al *limbilor* și planul individual al *discursului* (sau al «textului»), planuri ce se evidențiază prin faptul că limbajul este o activitate umană universală care se realizează de către fiecare vorbitor în mod individual și întotdeauna potrivit cu anumite tradiții istorice (nu există vorbire în afara unei limbi). Acestor trei planuri le corespund a) cunoașteri lingvistice autonome, cu norme proprii și diferențiate: *cunoaștere* (competență) *elocuțională*, adică a ști să vorbești în general, independent de o limbă sau alta; *cunoaștere idiomatică* sau a ști să vorbești o (anumită) limbă; *cunoaștere expresivă*, adică a ști să vorbești în circumstanțe determinate [...], b) conținuturi lingvistice de asemenea diferite: *desemnare* (referirea la «realitate», la «lucruri» și «stări ale lucrurilor»), *semnificație* (conținut dat în exclusivitate de limbă, de opozițiile idiomatice funcționale) și *sens* (conținutul propriu-zis al discursurilor, ca fiind dat de expresia lingvistică și de determinările extralingvistice: de exemplu, faptul că o propoziție poate fi întrebare, răspuns, ordin, rugăminte, constatare, salut etc.). [...] concordanța în planul cunoașterii elocuționale (exigență de claritate, coerență, non-contradicție, non-tautologie etc.) se poate numi *congruență*; concordanța în ceea ce privește cunoașterea idiomatică constituie *corectitudinea* (idiomatică), iar concordanța privitoare la cunoașterea expresivă reprezintă așa-numita *adecvare*".

– introducerea în vorbire a unui fragment aparținând altui cod decât cel folosit inițial reprezintă o violare a maximelor conversaționale (a cantității și a manierei) enunțate de Grice (1975). Totodată, însă, trebuie să ținem seamă că în interiorul grupurilor de migranți aceste maxime conversaționale sunt mult mai permisive, principiul major care guvernează schimburile verbale devenind cel al înțelegerii reciproce, indiferent de gradul și maniera de interferență a codurilor lingvistice folosite.

BIBLIOGRAFIE

Buzilă 2013 = Paul Buzilă, *Language awareness and linguistic interference in the discourse of Romanian immigrants in Spain*, in Iulia Boldea (coord.), *Studies on literature, discourse and multicultural dialogue* – Section: Language and Discourse, Târgu Mureș, Editura Arhipelag XXI.

Cohal 2017 = Alexandru Laurențiu Cohal, *Atitudine lingvistică **vs** comportament lingvistic la deportații moldoveni în Siberia (1940–1956)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", t. LVII, p. 161–184.

Coso-Calame et al. 1985 = Francine del Coso-Calame, François de Pietro, Cecilia Oesch-Sierra, *La compétence de communication bilingue. Étude fonctionnelle de code-switchings dans le discours de migrants espagnols et italiens a Neuchâtel (Suisse)*, în Elisabeth Gülich (ed.), *Grammatik. Konversation. Interaktion. Beiträge zum Romanistentag*, Tübingen, De Gruyter, p. 377–398.

Coșeriu 1992–1993 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe* (1992–1993), supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară", tom XXXIII, Seria A. Lingvistică, Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iași.

Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, Chișinău, Editura Știința.

Dumas 2009a = Felicia Dumas, *La scolarisation des enfants d'immigrés en France et leur bilinguisme ignoré*, în „Analele științifice ale Universității «Al.I. Cuza» din Iași", (serie nouă) Limbi și Literaturi Străine, tom XII, p. 247–257.

Dumas 2009b = Felicia Dumas, *Les (é)migrants roumains en France et leur langue maternelle*, în „Philologica Jassyensia", anul V, nr. 2 (10), p. 119–129.

Dumas 2010 = Felicia Dumas, *Plurilinguisme et éducation en français, réflexions théoriques et analyses de cas*, Iași, Editura Junimea.

Dumas 2014 = Felicia Dumas, *Aménagement familial d'un bilinguisme „natif" franco-roumain*, în „Philologica Jassyensia", anul X, nr. 1 (19), p. 159–169.

Dumas 2015 = Felicia Dumas, *L'enseignant(e) de français langue étrangère et son art de séduire à travers les atouts du plurilinguisme*, în „Philologica Jassyensia", anul XI, nr. 1 (21), p. 285–294.

Golopenția Eretescu 1980 = Sanda Golopenția Eretescu, *L'histoire conversationnelle*, în „Revue roumaine de linguistique", tom 25, nr. 5, p. 499–503.

Grice 1975 = H.P. Grice, *Logic and conversation*, în Cole P., Morgan J.L. (ed.), *Syntax and Semantics*, vol. 3, *Speech Acts*, New York, Academic Press, p. 41–58.

Gumperz 1982 = J.J. Gumperz, *Discourse Strategies*, Cambridge, Cambridge University Press.

Jieanu 2014 = Ioana Jieanu, *Aspects of Code-switching Concerning Spanish-Romanian Virtual Communication*, în „Journal for Foreign Languages", 5 (1–2), p. 21–33.

Manu Magda 2001 = Margareta Manu Magda, *Dialogul în comunități plurilingve: aspecte ale fenomenului de „codeswitching" în discursul vorbitorilor germani din zona Sibiului, România*, în „Fonetică și dialectologie", XIX, p. 175–186.

Merlan 2024 = Aurelia Merlan (ed.), *Romanian in Migration Contexts*, Tübingen, Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG.

Neșu 2022 = Nicoleta Neșu, *Despre locuire și migrație – aspecte contrastive, puncte de convergență*, în „Romanian Studies Today", VI, p. 77–89.

Olariu 2011 = Florin-Teodor Olariu, *Migrația ca narațiune – rolul biografiilor lingvistice în analiza fenomenului migraționist*, în „Philologica Jassyensia", anul VII, nr. 1 (13), p. 205–214.

Sapovici 2017 = Anca Mihaela Sapovici, *Schimbări de cod între greacă și română în scrierile Mitropolitului Matei al Mirelor*, în „Limba română", LXVI, nr. 3, p. 391–408.

Stanciu-Șerban 2021 = Gabriela Stanciu-Șerban, *Code-switching*, în „Journal of Romanian Literary Studies", nr. 26, p. 886–896.

Ungureanu 2017 = Cristina Ungureanu, *Dicționar de terminologie sociolingvistică*, Iași, Institutul European.

Ungureanu 2020 = Cristina Ungureanu, *Sociolingvistică contemporană. Studii*, Iași, Institutul European.

CODE-SWITCHING: CONCEPTUAL PREMISES OF A PROJECT

ABSTRACT

Dialogue, understood as reciprocal social interaction, is currently regarded as the most important means of resolving situations of all kinds in contemporary society. Even expressions such as *intercultural*, *interethnic*, or *intercommunity dialogue* in fact describe a type of cooperation achieved through dialogical interaction. We believe that, alongside the concept of "conversational history" (Golopenția Eretescu 1985), we may also place that of "dialogic history," which refers to sequences jointly experienced by dialogue partners during the diachronic progression of episodic dialogic phases preceding the present moment. This concept takes on particular significance when delineating the process by which dialogue manifests within multilingual communities.

In this study, we begin with the linguistic example of Romance-language countries (especially Italian-, French-, and Spanish-speaking) to which Romanians have emigrated since the 1989 Revolution. More specifically, we draw on the well-recognized linguistic affinities between Romanian and these sister Romance languages, as they appear both online and in real-world speech, to examine certain features of communication in such plurilingual communities. Our focus is primarily on issues of lexicology and pragmalinguistics.

Linguistic communities transplanted into a setting different from their native environment form "linguistic islands" which, over time, become integrated not only into the new host society but also into the prestige language – that is, the language they adopt. The stage of transition toward such "absorption" is characteristic of plurilingual (or multilingual) communities, which are defined by linguistic contact, interference, and borrowing.

The *sine qua non* condition for dialogue between partners from different linguistic backgrounds is that both be bilingual.

In the present paper, we seek to situate the concept of code-switching within the semantic domain of bilingualism and plurilingualism. In other words, we aim to define and characterize it in light of demographic data reflecting the factual reality of Romanian emigration to territories where a language other than Romanian is spoken. We examine the ways in which emigrants have understood integration – embracing both lifestyle and borrowed language – and the extent to which they retain behavioral and linguistic "relics" from their mother tongue.

Finally, starting from the manner in which conversation is structured within bilingual communities in Romania as well as abroad – where Romanian remains the mother tongue – we highlight aspects that significantly influence communication in general and bilingual dialogue in particular.

Methodologically, we draw on principles from sociolinguistics, pragmatics, and lexicology. Our corpus is compiled from online sources and from dialogues recorded by the author in real time during field visits to communities offering hybrid verbal samples.

Keywords: *code-switching*, *bilingualism*, *emigration/immigration*, *base language*, *loan language.*